

מאי' ו'שם רשעים ירקב', שהיה נכון לומר "זכר צדיק לברכה, ורשעים ירקב", תיבת 'ושם' מיותרת (מהרש"א).

דלא מסקינן בשמייהו - שלא יקרא אדם לבנו שם של רשע (רש"י), שהקרוי על שם אדם רשע, אינו מצליח (רבנו חננאל). ואין איסור לקרוא על שם רשע, אלא זהו רק בגדר עצה טובה (הערות הגרי"ש אלישיב, ע"פ משמעות הרבנו חננאל), ומאמר הכתוב 'ושם רשעים ירקב', אינו על הקורא על שם הרשע, אלא הוא קללה על הרשעים, שלא יקראו על שמם, ולכן לא הובא דין זה בפוסקים (טעמא דקרא משלי י' ז). ויש סוברים שהוא איסור (מהרש"א ח"א תענית כח, א). ומה שנהגו לקרוא שם צדיק ישמעאל כשמו של ישמעאל בן אברהם שהיה רשע, משום שאנו סוברים כדעת האומר (ב"ב טז, ב) שעשה תשובה (ריטב"א בשם תוס', בתי ראשון). ולדעת הסובר (ב"ב שם, וסנהדרין קד, א, וראה תורת חיים שם) שלא עשה תשובה, יש לומר ששונה שם ישמעאל, כיון שהקב"ה קראו בשם זה (תוס' ישנים; ריטב"א, בתי שני) [על ידי המלאך (בניהו)]. ולמי שקראו שם הנזכר בתורה או בחז"ל לגנאי, ראוי להוסיף שם אחר ולקרותו בו, וממילא יתבטל השם הקודם (טעמא דקרא שם).

בכל יום היתה אמו מודרתו בטפחים, לדעת כמה נוסף בו מיום ליום, וכשיעור שנוסף נתנה למקדש (רש"י). ויש שפירש, שעל כל טפח שהיה גדל, נתנה כנגדו למקדש (רבינו אליקים).

הזי מאי סליק ביה - ראה מה עלה בגורלו, שמת (רש"י), ואמנם היו תינוקות רבים ששמות נאים להם, ואף הם מתו, אך כיון ש'צדקה תציל ממות', ואמו הרבתה עליו צדקה, לולא שהיה לו שם רע, לא היה מת (מדרש אליהו [לבעל השבט מוסר] דרוש שמיני).

אמר ליה רבינא לההוא מרבנן דההו מסדר אנאתא קמיה - שבימי רבי התירו לכתוב תורה שבעל פה משום 'עת לעשות לה', אך דברי אגדה נשארו באיסור, והכותבם [או דורש בהם רביבים] עובר על איסור גדול, כי עם הארץ - לא ילמד מהם כלום. רשע - יתלוצץ עליהם. המבין קצת - יבין רק דברים פשוטים, וחז"ל טמנו בהם דברים נסתרים. ואם הוא מתחיל ללמוד בחכמת האמת ללא רב - יטעה. על כן יש ללומדם לפני רב בעל פה, והרב המלמד נקרא 'מסדר אגדתא' [ובימי רבינא רב אשי, התירו לכתוב אף דברי אגדה] (רדב"ז ד, רלב).

כל המשכת דבר מתלמודו, שגורם במזיד לשכוח דבר מתלמודו (ריטב"א). או שמשכחה מחמת עצלות (מאירי). **גורם גלות לבניו**, שבגלות לא תהיה להם צלילות הדעת בלימודם (מהרש"א).

ראה הקדוש ברוך הוא שצדיקים מועטין עמך ושתלן בקל דור דור, כדי שיוכחו אנשי דורם (חתם סופר בראשית ד"ה כי נחמת).

שוב אינו חוטא, שנאמר רגלי חסידיו ישמור, ש'רגלי הוא מלשון 'רגילות', שכיון שהרגיל עצמו להיות חסיד, שוב ישמור אותו הקב"ה מן החטא (מהרש"א). ואינו חוטא על פי רוב, אבל ודאי הבחירה לא ניתלת ממנו, ובאפשרותו לחטוא, וכיוחן כהן גדול, ששימש בכהונה שמונים שנה, ונעשה צדוקי (הערות לגרי"ש אלישיב, וראה יעב"ץ שכתב כעין זה).

אין אדם נוגע במוכן להכירו, ואין מלכות נוגעת בהכרתה אפילו כמלא נימא, ולכן אל יקנא אדם בהצלחת חבירו (האגודה). ולכן ציוותה התורה על איסור 'לא תחמוד', כי דבר שאינו בר השגה לאדם, אינו חומדו, ואם יחזק בקרבו את האמונה שממונו של אדם קצוב לו מן השמים, לא יחמוד ממון חבירו כלל (ע"פ אבן עזרא שמות כ, יד). ודקדקו ואמרו 'אפילו כמלא נימא', כי כל זה למדנו משערוות האדם, כשם שלכל שערה יש ניקה משל עצמה, ואין שתי שערוות יונקות מגומא אחת, כך אין אדם ומלכות נוגעים בשל זולתם (מהר"ל הגדה של פסח, דרוש נאה לשבת הגדול).

מקנים גודלו לתוך פיו ומניח אצבעו בין הנימין - בין שערוות שפמו, נגד מחיצת החוטם (רש"י). ויש שפירש, שאת אגודלו היה נוטן במקום מסוים בפיו שהיה ידוע לו, ואת אצבעותיו בין נימי כינור (מאירי לעיל לו, א). ובירושלמי (שקלים ה, א) ובמדרש (שיר השירים ג, ט) אמרו, שבעקבות מעשהו, היה מוציא כמה מיני זמר בבת אחת.

עד שהיו אחיו הכהנים נזקקים בבת ראש לאחוריהם - נרתעים מחמת קולו המיוחד (רש"י). או מפני הבושה שאינם יכולים לעשות כמותו (שפת אמת). ויש שפירש, שהיו נופלים לאחור (רבינו אליקים). ויש שפירש, שמתוך שהיה משיע קולו בנעימות, גם אחיו הכהנים המשוררים עמו, הוכרחו להרים ראשם לאחור, כדרך כל הרוצה להשיע קול רם (מהרש"א). וצ"ע מהו 'אחיו הכהנים', היה לגמ' לומר 'אחיו הלויים' (דרך חכמה כלי המקדש ג, ז בה"ל ד"ה חמש, ובמאירי כתב 'אחיו בלבד'). ובמדרש (שיר השירים ג, ט) אמרו, 'עד שהיו אחיו הלויים' וכ'.

הנה כותבה בבת אחת, וכיון שאת האות ה"א אי אפשר לכתוב בבת אחת, שהרי יש הפסק חלל ריק בין גג האות לרגל השמאלית שלה, ותחילה כותבים אות ר"ש, מגביהים את הקולמוס, ומסיימים בכתובת הרגל שלה, בן קמצר הניח נייר צר במקום העמוד להיות החלל הריק בין גג האות לרגל של כל אות ה"א, וכתבה בבת אחת, והסיר את הניירות, ונמצא כתוב הוי"ה נכון (מקום שמואל, שער התירוצים, מובא ביד יוסף על עין יעקב). ויש סובר, שכתב באופן אחר, תחילה כתב את אותיות ה"א ללא רגליהן, ואחר כך השלים וכתב את רגליהן, וכיון שאותיות ה"א נגמרות בבת אחת, נחשב שכתובת השם נעשתה כאחת (יד דוד לעיל ע"א, שכתב על דברי המקום שמואל, שצ"ע אם כתיבה כזו כשרה, ושמה כוונתו שנחשבת 'חק תוכות').

כולן מצאו תשובה לדבריהם, ואף שתשובת הגורס בן לוי - שהוא אינו מלמד כדי שלא ישירו כך לפני עבודה זרה - לא התפרשה בגמ' (תמיהת התוס' י"ט), אך בתוספתא (ב, ה) מבואר שאף הוא השיב תשובה זו (תוס' ישנים), וכן מוכח מהגמ' להלן האומרת 'כולן מצאו תשובה לדבריהם, בן קמצר לא מצא תשובה לדבריו', הרי שהגורס בן לוי מצא (תוס' רא"ש). והטעם שהגמ' לא פירשה זאת, כי לדעתה אחרי שהזכירה תשובה זו פעמיים, מיותר להזכיר פעם שלישית (הון עשיר).